Zoonímia catalana a Cuba

Autor: Francesc Jutglar
Data de publicació: 14-03-2018

Amb motiu d'un viatge a Cuba de membres de l'Institut Nova Història, en Francesc Jutglar ha fet una selecció d'animals que trobem a l'illa la denominació dels quals és amb tota seguretat d'origen català o, si més no, n'hi ha una alta possiblitat. És Un tastet del molt que ofereix Llatinoamèrica en l'ambit dels zoònims en llengua catalana.

Metodologia
A les Antilles i a tota Amèrica Central i del sud hem descobert zoònims ?és a dir, els noms d'animals? l'origen dels quals cal atribuir a la llengua catalana. En aquest escrit, però, ens limitarem a comentar només els casos presents a l'illa de Cuba. Aquests noms d'animals els hem anat trobant en les narracions de molts cronistes d'Índies. Sabem prou bé que els noms i cognoms d'aquests ens han arribat alterats o bé són falsos, Tanmateix, com que la majoria de vegades en desconeixem la identitat real, els esmentarem, quan sigui menester, per mitjà d'aquest nom oficial.

D'altra banda, pel que fa a les referències bibliogràfiques de què ens hem servit, les citarem dins del cos mateix del text. Hi hem introduït també moltes fotografies que hem extret de la Wikipèdia, preferentment de l'anglesa, i n'esmentem l'autor sempre que ha estat possible trobar-lo.

Els noms de la fauna cubana es poden trobar per exemple a:

https://www.ecured.cu/Cat%C3%A1logo_de_las_aves_de_Cuba
https://www.researchgate.net/publication/285009765_Mamiferos
http://zoomarineblogue.blogs.sapo.pt/264045.html

Agruparem en tres grups els zoònims que presentem:

1r. grup: els que podrien venir tant del castellà com del català, perquè coincideixen en ambdues llengües.

2n grup: els que tenen aspecte de ser catalans o que, per alguna raó, es poden relacionar amb zoònims catalans, però dels quals no podem assegurar-ne la catalanitat amb certesa, malgrat que la considerem altament probable.

3r grup: els que considerem que tenen un origen indubtablement català.

Altrament, cal tenir present que totes les cròniques d'Índies ens han arribat en castellà i han estat publicades en aquest idioma. A més a més, sabem que han passat per la mà dels censors/traductors i, per tant, molts dels noms d'animals que comentem apareixen o bé traduïts al castellà o bé adaptats a aquesta llengua. Fins i tot, algú en va modificar alguns de tal manera que l'origen n'ha quedat obscur. En aquest sentit, els diccionaris ens aporten una utilitat limitada, atès que parteixen del supòsit erroni que la història oficial és certa i, en conseqüència, treuen conclusions errònies, si és que no menteixen deliberadament. Com passa sovint en el cas del DRAE. La conclusió és que tan sols hem detectat una petita part dels molts zoònims catalans que devia haver-hi originalment.

PRIMER GRUP (mots de possible origen tan català com castellà)
Delfín. Nom oficial castellà per a la majoria de cetacis odontocets. El terme català dofí és força modern. A l'època de la descoberta era habitual anomenar aquests animals amb els noms catalans delfí i golfí.

Garza (gèneres Egretta i Bubulcus). Garza és nom castellà, però també es diu ?garsa' en català (cas d'origen també possible en ambdues llengües).

Egretta garzetta, garsa blanca europea.
Foto de Manibabu Krishnan.

Egretta thula, garza blanca de Cuba.
Foto de Francesc Jutglar.

Gorrión (diversos granívors: Passerculus, Pipilo, Sicalis, Spizella, Zonotrichia, Lonchura, Spinus). Cas d'origen incert, si és que no som davant d'un nom traduït, donat que en català també es troba el terme gorrió referit a ocells del gènere passer, externament similars a alguns dels gèneres esmentats en aquest apartat.

Zonotrichia leucophrys, un dels gorriones de Cuba.
Foto de Wolfgang Wander.

Passer domesticus, pardal. Foto de Diliff.

SEGON GRUP (mots que es poden relacionar amb la llengua catalana)
Aura tiñosa (Cathartes aura). Aquest ocell és de la família cathartidae, exclusivament americana, equivalent als voltors del Vell Món. És l'única espècie de la seva família present a les Antilles i, per tant, la primera que podem esperar que rebés un nom català per comparació amb alguna espècie europea més o menys similar. Es tracta d'un ocell negre amb les potes i el cap de color vermell. En català tenim documentat el nom saura referit al còrvid Pyrhhocorax pyrrhocorax, ocell més petit que l'americà, però també negre i amb potes i bec vermells. Un vers de l'Spill d'en Jaume Roig, escrit vora el 1460, diu: "la serp encanta / castiga s'aura". Llavors, el mot original pot ser aura i apareix amb aquesta grafia a la llista de noms catalans del Diccionari català-alemany de Rosembach, imprès a Perpinyà l'any 1502. Segons aquesta obra, equival a l'alemany Cray, que, pel que sembla, és un còrvid. Si bé no ens apareix escrit així en alemany actual. Hi ha, però, en neerlandès un Kraai, que és un generoide que dóna nom a les Pyrrhocorax, i que ens permet suposar que Cray es referia, efectivament, a aquests ocells.

Cathartes aura, aura tiñosa. Foto de Marta Puig.

Pyrrhocorax pyrrhocorax, s'aura, o gralla de bec

vermell. Foto d'Andrew.

Gavilán Batista (Buteogallus gundlachii). «Batista» és un nom català.

Conguino o jutía conguina (Mesocapromys angelcabrerai). Pel que veiem en una primera aproximació, aquesta espècie de rosegador s'enfila als arbres, té la cua curta i la mida d'un pam. És comparable, doncs, per mida i aspecte, a un conill d'índies o conill porquí. En català s'empra sovint, per denominar un animal, la comparació amb el porc per referir-se a bèsties de cua curta. És el cas del porc espí, per posar un segon exemple. El nom cubà de l'espècie que estem tractant convida a relacionar-lo amb un animal del Congo. Sabem que els catalans també teníem alguna possessió a l'Àfrica continental (probablement d'aquí s'heretà la "Guinea Española"). Efectivament, en terres africanes hi ha uns animals de l'ordre Hyracoidea, d'aparença externa no gaire diferent a la d'un conill d'índies (caviidae) o una jutía, i que viuen refugiats a les roques, excepte dues espècies que ho fan als arbres. Una d'elles, el Dendrohyrax dorsalis, viu precisament als boscos d'Àfrica equatorial, incloent-hi el Congo, Guinea Equatorial, etc. Els conills porquins americans es diuen en anglès guinea pigs (porcs de guinea) des dels 1660s, si no abans. Aquesta denominació encaixaria molt bé amb una traducció directa a partir del terme català, que podria haver servit per anomenar els hiracoideus africans, i que ens fa creure que conill porquí fou aplicat als caviidae americans per extensió, emprant el suposat nom català previ que denominava les espècies africanes. Un element més en suport de la nostra associació és que el primer hiracoideu que fou descrit científicament és el Procavia capensis, que originalment fou batejat pel naturalista Pallas amb el nom científic de Cavia capensis, i Cavia és el gènere actual del conill porquí americà. L'expoliació sistemàtica i massiva d'obres catalanes antigues fetes principalment per la Inquisició ens impedeix de demostrar-ho documentalment, per ara.

Mesocapromys angelcabrerai, conguino.
Foto de USFWS.

Cavia porcellus, conill porquí. Foto de Jg4817.

Un hiracoideu africà, Dendrohyrax dorsalis.
Foto de Valerius Tygart.

Un altre hiracoideu africà, Procavia capensis.
Foto de Bernard Dupont.

Corúa (ocell de les famílies Anhingidae i Phalacrocoracidae). En català els Phalacrocoracidae es diuen corbs marins. Corúa fa pensar molt en una modificació intencionada de corba marina (corva=corua).

Phalacrocorax auritus, corúa. Foto de Mdf.

Phalacrocorax aristotelis, corb marí.
Foto de Cabirol extreta de
https://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:Phalacrocorax_carbo10.JPG

Flamenco (Phoenicopterus ruber). La terminació -enc és típica del català, i absent en castellà tret d'aquest mot, d'alguns gentilicis referits als Països Catalans (ibicenco), i poca cosa més. Sembla una castellanització directa del català flamenc feta pel sistema habitual d'afegir una vocal final. Aquest ocell es veu regularment als maresmes catalans, però és inexistent en general a Castella (sí que és comú en alguns punts del litoral andalús, on la presència de zoònims catalans hi és també molt notòria). El mot flamenc també s'ha emprat en català per referir-se a l'ull vermell (com de flama) de l'astor (Accipiter gentilis) en dir que ?té una mirada flamenca'. El color roig viu de les ales del flamenc, molt llampants en vol, ha de ser l'origen d'aquesta denominació.

Phoenicopterus roseus, flamenc.
Foto de Yathin S. Krishnappa.

Manatí (Trichechus manatus). A les cròniques d'Índies s'acostuma a dir que el nom d'aquest mamífer marí és d'origen antillà, i s'insisteix que es diu manatí a l'illa Espanyola. Algunes pàgines afirmen, fins i tot, que l'epítet específic del nom científic, manatus, vol dir "amb mamelles", però, en aquest cas, es diria mamatus. Per contra, trobem diverses obres d'història natural on s'afirma sense cap dubte que manatí vol dir "amb mans", idea que sí que es correspon amb el nom científic. Per exemple, la Historia Natural Gallach (finals del s. XIX o primers del XX) diu que els espanyols en van dir «manatí», a partir del llatí, volent dir "amb mans", perquè aquests animals s'ajuden de les aletes quan s'alimenten i quan alleten les seves cries. Si és així, no es tractaria d'un nom amerindi sinó d'una adaptació d'un nom introduït pels conqueridors europeus. El sinònim manato que el DRAE consigna per al mateix animal ja ens mostraria que el terme està construït com un participi. Si fos d'origen castellà, a partir de mano, es diria manudo, o potser manado, però no manato. En canvi, a partir de mà en català faríem manat, que per castellanització directa, afegint una vocal final, donaria manato. Suposo que manati o manatí seria una deformació feta pels indígenes americans, o un intent d'amagar-ne l'origen català fet directament pels censors, tal com hem trobat en altres casos.

En suport de la tesi del seu origen català volgudament amagat tenim el que afirma Gonzalo Hernández de Oviedo a la Historia General y natural de las Indias (1535), Libro Treze, Capítulo X: "Tiene solas dos manos o braços cerca de la cabeça cortos, e por esso los christianos le llamaron Manati. Puesto que el cronista Pedro Martir: década primera, capítulo octavo, dize que tomó el nombre del lago guaniabo, lo qual es falso; e así como en esta ysla española le quitaron su nombre e le dieron éste, assí en la tierra firme que ay muchos destos pescados los nombran diversamente según la diferencia de los lenguajes de las prouincias donde los ay en aquellas partes". Fixem-nos que aquest autor, força escrupolós a l'hora d'assegurar-se de les informacions que aporta, gosa esmenar allò que afirma Pedro Mártir, el cronista reial. Difícilment ho faria si no n'estigués prou cert.

Una segona prova indirecta és la sorprenent pàgina que escriu Francisco López de Gómara sobre el manatí a la seva Historia General de las Indias (1538), Tomo primero, capítulo XXXI, página 73:

"Manatí es un pez que no le hay en las aguas de nuestro hemisferio; críase en mar y en ríos; es de la hechura de odre, con no más de dos pies, con que nada, y aquellos a los hombros; va estrechando de medio a la cola; la cabeza como de buey, aunque tiene la cara más sumida y más carnuda la barba; los ojos pequeñitos, el color pardillo, el cuero muy recio y con algunos pelillos; largo veinte pies, gordo los medios, [...]los talmudistas, que afirman decinueve mil mundos, pues escriben contra los Evangelios, si no hubiese teólogos que hagan mención de más mundos. Baruch habló de siete mundos, como dice Orígenes; y Clemente, discípulo de los apóstoles, dijo en una su epístola, según Orígenes lo acota en el Periarcón: «No es navegable el mar Océano; y aquellos mundos que detrás de él están se gobiernan por providencia del mismo Dios». También San Jerónimo alega esta misma autoridad sobre la epístola de San Pablo a los efesios, donde dice: «Todo el mundo está puesto en malignidad». En muchas partes del Testamento Nuevo está hecha mención de otro mundo; y Cristo, que es la misma verdad, dijo que su reino no era de este mundo, y llamó al diablo príncipe de este mundo. Diciendo éste, parece que hay otros, a lo menos otro; y por eso erraron los herejes ocios, que, no entendiendo bien la Escritura Sagrada, inferían ser innumerables los mundos; y quien creyese que hay muchos mundos como el nuestro, erraría malamente como ellos. Mundo y tan feo es, que más ser no puede; los pies que tiene son redondos y con cada cuatro uñas, como elefante; paren las hembras como vacas, y así tienen dos tetas con qué dar de mamar a sus hijos".

Un text amb tantes línies que no vénen a tomb i que estan inserides d'aquesta manera dins de la descripció del manatí només ens l'expliquem si el censor i traductor de l'obra original es va trobar amb una part de text relativament llarga que calia fer desaparèixer. Podria haver-se limitat a eliminar la part del text delatora, però això hauria alterat tota la paginació següent, i aquest llibre té un índex molt detallat que hauria obligat l'escrivà a refer-lo a partir d'aquell punt. Només hi havia dues opcions: deixar un blanc massa revelador, o bé omplir les línies eliminades amb text de collita pròpia. Però, ¿què podia dir ell del manatí, si no en sabia res? Per això va aprofitar l'avinentesa per escriure-hi les seves opinions sobre els talmudistes. Sospitem que el que el text desaparegut devia fer referència a l'origen català del nom (manat), i també al coneixement previ que n'havia de tenir l'almirall Colom, si sabem que viatjà amb els portuguesos fins al Cap de Bona Esperança, com a mínim, i que a les costes equatorials de l'Atlàntic africà (i als rius més importants de la regió) hi viu un manatí pràcticament idèntic al de les Antilles. Però aquesta informació hauria revelat la identitat autèntica del Descobridor i per això calia esborrar-la com fos.

Trichechus manatus, manatí (subjectant la seva cria
amb les mans). Foto d'Enrique Castelo, extreta de
http://www.viaggivacanze.info/newsite/wp-content/uploads/2015/05/peru-7-manati.jpg]

Si realment manatí és una modificació de manat, té molt de sentit que un altre animal neotropical, el coatí o cuatí, derivi del terme català coat o cuat (amb cua), atès que aquest mamífer del gènere Nasua es caracteritza per tenir una cua especialment llarga que acostuma a dur dreta verticalment.

Nasua narica, coatí. Foto de Marta Puig.

Pato morisco (Aythya affinis). En castellà peninsular el nom oficial dels ànecs del gènere Aythya és porrón; en català és morell, diminutiu de moro. També designem tot allò que es relaciona amb els moros amb el nom moresc.

Aythya collaris, pato morisco. Foto de Dave Menke,
U.S. Fish and Wildlife Service.

Aythya ferina, morell de cap-roig. Foto de Charlesjsharp.

Arriero o tacó (Coccyzus merlini). La paraula tacó existeix en català, encara que no ens consta com a nom d'ocell. La sonoritat del terme no és castellana, i l'acabament amb o aguda fa pensar en el català.

Coccyzus merlini, tacó. Foto de Laura Gooch.

Tortuga. En castellà trobem tartuga des del segle XIII, però únicament en 7 documents entre 1200 i 1600. Tortuga apareix per primera vegada el 1482. Totes les aparicions del terme al segle XV les trobem en obres anònimes i unes quantes del segle XVI les veiem registrades en l'obra d'en Bartomeu Casaus. El Covarrubias, de 1674, en fa una definició que fa pensar únicament en la tortuga terrestre.

En català tenim tant tartuga com tortuga, documentats des del 1324, i el terme s'empra tant per a les tortugues terrestres com per a les de riu i les marines. Per als castellans, les de riu són galápagos, terme que es troba de manera general i amb freqüència considerable des del segle XII. És prou antic i popular per haver merescut 18 accepcions al DRAE. La variant catalana del terme, calàpet o galàpet, vol dir gripau, no pas tortuga. Cal tenir present que les tortugues de terra ibèriques són exclusives del llevant peninsular i de les illes Balears (i també d'altres terres mediterrànies en poder dels catalans durant l'època de la descoberta d'Amèrica). A Castella només tenen tortugues de riu (és a dir, galápagos). En una localitat costanera andalusa hi ha una població de tortugues terrestres introduïdes, procedents del nord-oest d'Àfrica.

Això ens fa pensar que el terme tortuga devia arribar al castellà a partir del català. Per això hem revisat la toponímia relacionada amb tortuga tant en terres hispàniques com en americanes. En terres històricament catalanes hem trobat 4 topònims a partir de tortuga (e.g. torrent Tortuguer), mentre que a Castella no n'hem trobat ni un de sol a partir de tortuga, però sí dos a partir de galápago: Galápagos i El Galapagar. Fent aquest mateix exercici a Amèrica, trobem 18 topònims a partir de tortuga, i només dos aparentment derivats de galápago. D'aquests dos darrers, un és un poble de Veneçuela anomenat Galápago, que entenc que és un poble d'origen relativament recent, perquè no en trobo cap informació històrica. El segon correspon a les illes Galàpagos, que des de fonts castellanes es diu que s'anomenen així per les tortugues que hi viuen i, per tant, seria un topònim a partir del terme castellà. Però en el primer mapa que es conserva on apareixen aquestes illes se les anomena insulae de los galopegos. Aquest fet, juntament amb altres informacions que encara tinc a mig estudiar, em fan creure que galopego, semblant a l'anglès galloper, fa referència en realitat a una sella de muntar o al fet de galopar, i tenim comentaris d'en Darwin en aquest sentit, a més del que afirmen les pàgines següents:

http://diademablog.weebly.com/
http://wiki.answers.com/Q/Why_did_they_choose_to_name_galapagos_island_that:

"The name was given by the Spaniards back in the 16th century. A Bishop named Tomas de Berlanga after reporting great tortoises that looked like saddles, to King Charles V of Spain, the Islands were baptized with the name of Galapagos that means saddle."

En català, "El nom fou donat pels espanyols el segle XVI, després que un bisbe anomenat Tomàs de Berlanga, reportés al rei Carles V d'Espanya l'existència de grans tortugues que semblaven selles de muntar, les illes foren batejades amb el nom de Galapagos, que vol dir selles."

De fet, ?sella de muntar' és un dels significats que el DRAE recull per a la paraula castellana galápago. En anglès tenim el mot galloper, amb dos significats: cavall de curses i "aquell qui galopa". En el mateix idioma, els cavallets de fira per als nens s'anomenen gallopers. Caldria fer una cerca aprofundida per a confirmar si en català medieval existia un terme similar, potser referit a un giny per a entrenament dels cavallers, perquè carousel és sinònim de gallopers.

Chelonoidis nigra; una de les variants de tortuga
de les Galàpagos (amb closca en forma de sella).
Foto cortesia de la Yale University.

Si és així, només tindríem un topònim americà (aparentment modern) realment derivat de galápago en el sentit de tortuga, enfront de 18 a partir de tortuga.

És igualment revelador el que diu Francisco Cervantes de Salazar ?oficialment nascut a Toledo, només a uns 100 km d'on trobem els dos topònims castellans propers a Madrid que hem esmentat abans?, quan a laCrónica de Nueva España (1544) narra: "Este río tiene muchos pescados […] y hicoteas, que son a manera de tortugas". És inversemblant que per descriure una hicotea (Trachemys decussata), la tortuga d'aigua dolça de Cuba, [...], la compari amb tortugas, en comptes de dir que és un galápago, sobretot si tenim en compte que el galápago castellà és tan semblant a la hicotea. Popularment no es considerarien diferents. Entenem que el tortugas d'aquest text ha estat mantingut a la traducció en comptes de substituir-lo per galápagos, tal com hauria escrit, en un cas com aquest, un cronista veritablement castellà.

Trachemys decussata, hicotea. Foto de
Massimo Lazzari.

Mauremys leprosa, galápago de Castella.
Foto de Bernard Dupont.

TERCER GRUP (mots d'indubtable origen català)
Aguaita-caimán (Butorides virescens). Segons el Léxico mayor de Cuba, d'Esteban Rodríguez Herrera: "es vigilante y prevé el peligro cuando le acecha, sobre todo si se aproxima alguna persona, llenándose de sobresalto al divisar en el agua algún caimán, levantando enseguida el vuelo y produciendo unos sonidos monosilábicos con que anuncia la presencia de sus enemigos".

I diu la mateixa obra que "en la zona occidental le llaman Mira o Espanta-caimán, mientras en la de Baracoa (Oriente) le dicen Matuango".

Segons l'Academia Peruana le la Lengua: Aguaitar viene del catalán aguaitar 'estar en acecho', 'mirar'.

Butorides striata virescens; Aguaita-caiman.
Foto de Francesc Jutglar]

Almiquí (Solenodon cubanus) El que en diu la wikipèdia (https://en.wikipedia.org/wiki/Solenodon) em fa pensar que almiquí és una corrupció del català almesquer o almesquí:

"Solenodons are also noted for the glands in their inguinal and groin areas that secrete what is described as a musky, goat-like odor". El Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana també li atribueix un origen europeu a partir de la seva relació amb el mesc o almesc. La derivació a partir del català és més versemblant que no pas a partir del castellà almizclero/a.

Cal saber, d'altra banda, que en català tenim un mamífer prou semblant anomenat almesquera (Galemys pyrenaicus), i també una planta anomenada almesquí (Narcissus assoanus), i una altra (Erodium moschatum) anomenada mesquer, almesquer, almesquera, almescat i herba del mesc, entre d'altres. Vegeu: Pius Font i Quer. PLANTAS MEDICINALES. El Dioscórides renovado (1987). Editorial Labor, S.A. Barcelona; i també https://ca.wikipedia.org/wiki/Almesqu%C3%AD

Solenodon cubanus, almiquí; Imatge procedent
de Deutsche Akademie der Wissenshaften zu Berlin.

Galemys pyrenaicus, Almesquera. Foto de David Pérez.

Becasina (gènere Gallinago). Nom oficial castellà del gènere Gallinago: agachadiza. En llengua catalana han rebut els noms becadí, becacina i becassina, entre d'altres. El nom català es fonamenta en el bec molt llarg que tenen aquests ocells.

2
Gallinago gallinago, becassina. Foto de Aelwin.

Papalote. A Cuba i Mèxic no és un nom d'animal sinó que vol dir estel de paper. En català tenim el terme papalló o papelló, documentat des del s. XIII com a sinònim de papallona. Segons en Coromines, derivat del llatí papilio. També en diem papallola i parpallola. En castellà no existeix papallona, però sí que tenim l'esmentat papalote, terme del qual el DRAE (1992) té la barra de dir: (Del náhuatl papalotl, mariposa) m. Cuba y Méj. Cometa de papel.

Tonina (Tursiops truncatus). Alguns dofins americans, com aquest exemple cubà, són denominats tonina a diversos països. Segons alguns llistats del llenguatge amerindi taïno, propi de les Antilles, tonina és el nom referit al dofí. Malgrat això, el DRAE (1992) ja reconeix que ve del llatí thunnus, amb el doble significat de atún i delfín. Però fixem-nos que en castellà no en fa ús: el peix es diu atún (i atum en portuguès), no pas tonyina com en català, i el cetaci es diu delfín. En català, en canvi, tenim documentades les variants tunyna, toynina i tonina, la darrera ja des del 1249. En Coromines diu que prové de tunnina, diminutiu del llatí thunnus, pres del grec, originàriament referit a una varietat d'aquest peix més petita o tirant a dofí, d'on prové el galaico-portuguès toninha, i el mossàrab tonina. Pel que he trobat, la denominació toninha no s'aplica al peix sinó al cetaci Phocoena phocoena, si més no a Galícia. No existeixen els peixos “tirant a dofí” que esmenta en Coromines. O parlem d'un peix o parlem d'un cetaci. S'entén de la documentació antiga que, en català, tonina es referia indistintament al peix Thunnus thynnus i al cetaci Phocoena phocoena, ambdós presents en aigües catalanes en temps de la descoberta d'Amèrica (actualment el cetaci ha desaparegut de les nostres costes, però hi era freqüent fins al segle XIX segons la Història Natural dels Països Catalans, volum 13, pàgina 422). D'aquesta manera, es podia fer la trampa de menjar carn de cetaci sota nom de peix, els divendres.

Si fem una cerca al corpus de la llengua castellana de la RAE, trobem que atún es troba ininterrompudament des del segle XIV, tal com caldria esperar, mentre que tonina o toñina només es troben durant el segle XV (la primera documentació és del Diari del primer viatge d'En Colom), amb una única documentació del segle XVI, i no reapareix fins que el trobem en dos documents del segle XIX, fet que encaixa molt bé amb la hipòtesi de la traducció a partir de documents catalans, principalment de cròniques d'Índies.

Phocoena phocoena, tonina europea. Foto d''Ecomare.

Tursiops truncatus,,tonina de Cuba. Foto de NASA.

Zunzún (gèneres Calliphlox i Chlorostilbon) i Zunzuncito (Mellisuga helenae). Els ocells d'aquesta família es caracteritzen per un moviment d'ales tan ràpid que provoca un zum-zum, en castellà dit zumbido. Zunzún té totes les característiques d'una castellanització directa de zum-zum, canviant la m final per una n tal com també feren amb Colom, que passà a Colón.

Finalment, com a mostra que pot esperonar investigacions més aprofundides sobre els seus predecessors, convé destacar que Fermí Zanón Cervera (1875-1944), un dels darrers naturalistes que realitzà descobriments molt destacats a Cuba, era de nacionalitat catalana, concretament de Godelleta, al País Valencià. Fou el descobridor de moltes espècies d'insectes i de tres espècies d'ocells: Ferminia cerverai, Torreornis inexpectata i Cyanolimnas cerverai.

La foto de Fermí Zanón Cervera està extreta de:
https://www.researchgate.net/publication/311536819_Fermin_Zanon_Cervera

Francesc Jutglar